

Doc. dr Goran Marković

Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu

goran.rkpbih@gmail.com

PROBLEMI OTKLANJANJA DISKRIMINACIJE IZ USTAVA BOSNE I HERCEGOVINE

Sažetak

Autor se bavi analizom uzroka ustavne diskriminacije pojedinih kategorija građana, koja je dovela do presude Evropskog suda za ljudska prava u slučaju Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine. Objašnjava je prirodom bosanskohercegovačkog društva i političkog režima, koji su omogućili da se diskriminacija pojedinih kategorija građana od strane političkih elita smatra legitimnom. Polazi od toga da ova diskriminacija, iako nije opravdana, proističe iz odnosa političkih snaga i nije suprotna prirodi političkog režima, iako nije nužno njegov sastavni dio.

U drugom dijelu analize, autor se bavi razlozima zbog kojih presuda još nije sprovedena, ukazujući na svojevrsni „domino efekat“ u procesu ustavnih reformi. Naime, iako na prvi pogled izgleda jednostavno da se diskriminacija ukloni, to nije tako, jer je ona povezana sa konceptijskim razlikama u pogledima nacionalnih političkih elita o nizu pitanja, kao što su: priroda političkog režima; priroda pojedinih političkih institucija (Predsjedništva i Parlamentarne skupštine); načini obezbjeđivanja pune nacionalne ravnopravnosti; i dr. To znači da nije realno očekivati da sprovođenje ove presude ne bude praćeno rješavanjem i nekih drugih teških ustavnih pitanja, o čemu ne postoji konsenzus nacionalnih političkih elita. Na to ukazuju različiti prijedlozi o tome kako sprovesti ustavnu reformu, na šta se autor takođe osvrće.

Ključne riječi: Ustavna reforma; Diskriminacija; Ustav Bosne i Hercegovine; Konstitutivni narodi; Ostali.

PROBLEMS IN REJECTION OF DISCRIMINATION IN THE CONSTITUTION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

The author analyses causes of constitutional discrimination of particular categories of citizens which led to the decision of the European Court on Human Rights (ECHR) in the case *Sejdić and Finci versus Bosnia and Herzegovina*. He explains the discrimination by the nature of the Bosnian and Herzegovinian society and the political regime, which enabled that the discrimination is considered as a legitimate one. The author starts the analysis with the conclusion that discrimination, although unjustified, is a result of relation of political forces and is not opposite to the nature of the political regime although it is not necessarily its component.

In the second part of the analysis, the author examines the causes which influenced delay in the execution of the ECHR decision, signifying the so-called domino effect in the process of amending the Constitution. Although at the first sight it looks easy to rejection discrimination, it is not the case for ethnic political elites differ on many issues such as the nature of the political regime, nature of the political institutions, appropriate methods for providing of ethnic equality etc. Ethnic political elites are not able to reach consensus on solving some other constitutional issues which are connected to rejection of discrimination. The author also explores these constitutional issues and offers some possible solutions.

Key words: Constitutional reform; Discrimination; Constitution of Bosnia and Herzegovina; Constitutive peoples; The „Others“.

UVOD

Prošle su četiri godine od donošenja presude Evropskog suda za ljudska prava u predmetu *Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine*.¹ Uprkos obavezi koja proističe iz presude, Bosna i Hercegovina nije izmijenila Ustav i Izborni zakon. Nevladin sektor, akademska zajednica i političke stranke iznijeli su više prijedloga o tome kakva treba da bude sadržina ustavnih amandmana. Pregovori nacionalnih političkih elita, u posljednje vrijeme pod pokroviteljstvom evropske birokratije, nisu dali rezultate.

Postavlja se pitanje zašto su protekle četiri godine rasprava bez rezultata. Da li je moguće da političke elite ne mogu da postignu saglasnost o otklanjanju diskriminacije iz Ustava, ako je zabrana diskriminacije civilizacijsko dostignuće? Nije li Bosna i Hercegovina u svom ustavu definisana kao demokratska pravna država, koja se obavezala da će poštovati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i sloboda? Ako je sve tako, zašto je diskriminacija zadržana u Ustavu?

Osnovna hipoteza ovog rada je da su ustavna rješenja uslovljena prirodom bosanskohercegovačkog društva, odnosom političkih snaga i dominantnim ideologijama. Ti činioci nisu suštinski mijenjali svoju prirodu u poslijedejtonskom periodu. Druga hipoteza je da izmjene Ustava Bosne i Hercegovine u skladu sa presudom Evropskog suda za ljudska prava otvaraju niz pitanja kojima se ovaj sud nije bavio i nije mogao baviti. Ta pitanja nisu neposredno povezana sa problemom diskriminacije u Ustavu, ali se vrlo lako mogu povezati s njim. U osnovi svega, leži odsustvo konsenzusa o tri osnovna pitanja: 1) da li Bosna i Hercegovina treba da postoji kao država; 2) kakvo treba da bude njeno državno uređenje (federalno, unitarno ili neka vrsta mješovitog federalno-konfederalnog, uz prevagu ovog drugog); 3) kakav treba da bude njen politički režim (konsocijativna ili liberalna demokratija).

U radu ćemo nastojati da pokažemo na koji način otklanjanje diskriminacije utiče na prirodu pojedinih političkih institucija, koja su moguća rješenja i do čega bi ona dovela. Nastojaćemo i da dokažemo da se

---

¹ Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina, Applications 27996/06 and 34836/06; judgement from 22 December 2009, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["finci"\],"languageisocode":\["ENG"\],"documentcollectionid":\["JUDGMENTS"\],"itemid":\["001-96491"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{), 10. januar 2014.

Ustav može promijeniti čak i ako se u društvu nisu dogodile nikakve suštinske promjene, budući da priroda društva i političkog režima Bosne i Hercegovine ne iziskuju nužno diskriminaciju Ostalih ili konstitutivnih naroda.

1. Uzroci diskriminacije

Da bismo odgovorili na pitanje kako je moguće otkloniti diskriminaciju iz Ustava Bosne i Hercegovine, moramo identifikovati njene uzroke. U uvodnom dijelu smo ih pronašli u: 1) prirodi bosanskohercegovačkog društva; 2) odnosu političkih snaga; 3) dominantnim ideologijama.

Bosanskohercegovačko društvo je segmentirano društvo.² To znači da u njemu postoje društvene grupe koje ne samo da imaju posebna svojstva, nego su izgradile svoj sistem organizacija i institucija, relativno su autarhične, pa su postale posebni podsistemi. Takve društvene grupe u Bosni i Hercegovini su tri nacije. Svaka od njih ima čitav splet organizacija i institucija političkog, ekonomskog, kulturnog, sportskog, vjerskog i drugog karaktera, koje zadovoljavaju znatan dio njihovih potreba.³ Segmentiranost društva uslovljava privid njegove jednodimenzionalnosti. Naime, u društvu postoje i druge društvene grupe osim nacija, kao što su, na primjer, klase, ali se njihovo postojanje zamagljuje i zanemaruje, jer su na prvom mjestu nacije, što je uslovljeno društveno-političkim događajima u posljednjih nešto više od dvadeset godina.

Na ustavnopravnom i političkom planu segmentiranost društva se ispoljava kroz koncept konstitutivnosti i politički režim konsocijativne demokratije. Nacije postaju kolektivni politički subjekti – konstitutivni narodi. Oni imaju svoje političke elite koje ih predstavljaju u političkim

---

² O ovome više u: M. Kasapović, „Bosna i Hercegovina: deset godina nakon Daytona“, Status, 9/2006, 52 i dalje; M. Kasapović, *Bosna i Hercegovina: Podijeljeno društvo i nestabilna država*, <http://www.scribd.com/doc/11288740/FELJTON-Mirjana-Kasapovic-BiH-Podijeljeno-Drustvo-i-Nestabilna-Drzava>.

³ „Nakon dovršene teritorijalizacije, svaki se segment počeo organizirati u zasebnu i razmjerno zatvorenu političku i društvenu zajednicu, legalizirajući političke i društvene institucije i organizacije koje su nastale u ratu i izgrađujući nove.“ – *Ibid.*, 60–61.

institucijama i posreduju u političkim odnosima na državnom nivou i subdržavnim nivoima političkog djelovanja.

Ovo je značajno jer nacionalne političke elite određuju šta je vitalni nacionalni interes. Imajući u vidu prirodu političkog režima, nekoliko stotina, ako ne i desetina, ljudi određuje šta je vitalni interes jedne nacije. Budući da su nacije unutar sebe diferencirane po različitim osnovama, od klasno-socijalnog pa dalje, očigledno je da političke elite, definišući vitalni nacionalni interes, ne mogu, osim u rijetkim situacijama, voditi računa o onome što je interes većine pripadnika nacije, već se prvenstveno rukovode vlastitim interesima, koje pokušavaju legitimisati kao nacionalne.

Za razumijevanje postojanja diskriminacije važno je razumjeti da osim tri konstitutivna naroda, ne postoje drugi društveni segmenti, u smislu etničkih grupa koje istovremeno imaju politički subjektivitet. U društvu, naravno, postoji veći broj etničkih grupa, koje su svrstane u nacionalne manjine, a zakonom ih je priznato sedamnaest. Postavlja se pitanje kakav je njihov društveni položaj. Imaju li one vitalne nacionalne interese? Kakav je njihov položaj u političkim procesima? Imaju li one svoje političke elite?

Etničke grupe koje nisu konstitutivni narodi, a koje čine dio ustavne kategorije Ostalih, nemaju svoje političke elite. One nemaju svoje političke stranke i ne učestvuju kao kolektiviteti u političkim procesima. To znači da imaju bitno drugačiju ulogu u političkom životu u odnosu na konstitutivne narode. Njihovi pripadnici mogu učestvovati u političkom životu samo kao građani a ne i kao pripadnici kolektiviteta.

Može se postaviti pitanje da li je to opravdano i da li predstavlja izvor diskriminacije. Smatramo da brojnost pojedinih etničkih grupa ili Ostalih kao cjeline ne može određivati njihov ustavnopravni i politički položaj. Određena prava pripadaju grupama zbog njihovih svojstava a ne brojnosti. Da nije drugih razloga, malobrojnost Ostalih ne bi mogla biti razlog (iako neopravdan) za njihov neravnan položaj.

Drugi razlog je znatno ozbiljniji, mada se ni on ne može uzeti kao opravdanje za diskriminaciju. Naime, Ostali nemaju vitalne nacionalne interese jer nisu etnički homogeni. Njih čine pripadnici različitih etničkih grupa, kao i oni građani koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici bilo koje etničke grupe ili nemaju osjećaj takve pripadnosti. U ovom trenutku još

uvijek ne znamo pouzdano kakva je etnička struktura Ostalih. Postavlja se, međutim, hipotetičko pitanje: kako se može govoriti o vitalnim nacionalnim interesima Ostalih ako njihovu relativnu ili apsolutnu većinu čine oni koji ne mogu ili ne žele da se nacionalno izjasne?

No, ako ostavimo po strani ovo hipotetičko pitanje, baš zato što ne znamo pouzdano strukturu Ostalih, ostaje činjenica da njih čini sedamnaest zakonom priznatih nacionalnih manjina.⁴ Kako pojedine nacije mogu imati različite interese, ostaje nam da zaključimo jednu od sljedećih stvari: 1) Ostali ne mogu definisati vitalni nacionalni interes zbog etničke heterogenosti i potencijalno različitih nacionalnih interesa onih koji ih čine; 2) Ostali bi mogli definisati vitalni nacionalni interes tako što bi njihovi predstavnici definisali zajednički interes svih etničkih grupa koje čine Ostale; 3) Ostali bi mogli definisati vitalni nacionalni interes tako što bi njihovi predstavnici u političkim institucijama tražili mišljenje nekog posebnog tijela o tome da li se neko pitanje može smatrati pitanjem od vitalnog nacionalnog interesa.

Ako analiziramo ove tri mogućnosti, zaključićemo da su druga i treća neprihvatljive. Naime, nije moguće tvrditi da bi nekolicina predstavnika Ostalih, koji pripadaju određenim nacionalnim manjinama, definisala i predstavljala interese svih nacionalnih manjina. Da bi takvo što bilo moguće, bilo bi potrebno postojanje svojevrsne konferencije predstavnika nacionalnih manjina, što je nemoguće. Poseban problem nastaje ukoliko Ostale predstavljaju nacionalno neopredijeljeni, koji po prirodi stvari ne mogu imati nacionalne interese.

Može se primijetiti da i se delegati konstitutivnih naroda nekad ne slažu u tome šta je vitalni interes njihovog naroda. Ovdje se, međutim, radi o različitom viđenju interesa jednog naroda od strane predstavnika tog naroda. Naravno, u dosta slučajeva radi se o politikantskom tumačenju vitalnog nacionalnog interesa, ali ga ipak različito shvataju pripadnici tog naroda. Kad su u pitanju Ostali, razlike u tumačenju vitalnog interesa mogle bi proizaći iz činjenice da ne tumači svaki delegat vitalni interes svog naroda (odnosno, nacionalne manjine), već da tumači vitalne interese svih nacionalnih manjina. Nije u skladu sa prirodom instituta vitalnog nacionalnog interesa da vitalni

---

⁴ Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 12/03, 76/05 i 93/08.

interes jednog naroda tumače predstavnici drugog naroda. S druge strane, nije nelogično da delegati iz reda jednog naroda različito tumače vitalni interes svog naroda, tim prije što narodi nisu homogene grupe, pa je moguće da postoje različita tumačenja tog interesa.

Posebno sporno je kako bi bilo moguće da oni koji nisu nacionalno opredijeljeni tumače vitalne interese nacionalnih manjina, jer oni ne samo da ne pripadaju tim nacionalnim manjinama, nego uopšte nemaju nacionalnu pripadnost.

Treća mogućnost otpada zato što delegati Ostalih imaju ili bi, u slučaju Doma naroda Parlamentarne skupštine, imali slobodni mandat, što je u skladu sa prirodom ustavnog sistema Bosne i Hercegovine (a zapisano je i u Izbornom zakonu), tako da oni ne stoje u pravnoj vezi sa bilo kim ko bi im davao uputstva za rad, određujući šta u konkretnom slučaju predstavlja vitalni nacionalni interes.

Prema sadašnjim rješenjima, postupak zaštite vitalnog nacionalnog interesa u Domu naroda Parlamentarne skupštine može biti pokrenut odlukom tri delegata iz reda jednog konstitutivnog naroda,⁵ što znači da se apsolutna većina predstavnika jednog naroda mora saglasiti da je ugrožen vitalni nacionalni interes tog naroda. Koliko god delegata imali Ostali u Domu naroda, neće ih biti dovoljno da svaka nacionalna manjina ima barem po jednog svog predstavnika. Tokom rasprava o izvršenju presude Evropskog suda, pojavila su se mišljenja da ih bude samo četiri – po dva iz oba entiteta.⁶ Mora se priznati da postoji značajna razlika između rješenja po kome postupak zaštite vitalnog interesa pokreće većina delegata iz reda jednog naroda, i to o vitalnom interesu tog naroda, i rješenja po kome bi, na primjer, jedan Poljak odlučivao o postojanju vitalnog interesa Ukrajinaca, nemajući pritom formalnu vezu sa pripadnicima ukrajinske nacionalne manjine.⁷

---

⁵ Ustav Bosne i Hercegovine, čl. IV 3e.

⁶ E. Hodžić, N. Stojanović, „Kako reformirati Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH? Izazovi izvršenja presude u predmetu Sejdić i Finci protiv BiH“, *Analitički sažetak*, 2/2011, 3.

⁷ Slično: „Nepraktično je i problematično postojećem etničkom predstavljanju naprosto dodati predstavljanje nacionalnih manjina da bi se prevladala diskriminacija koja je utvrđena u predmetu Sejdić – Finci. Nacionalne manjine isuviše su malobrojne da bi efektivno učestvovala u odlučivanju na isti način kao tri 'konstitutivna naroda', a takav bi pristup i dalje sa visokih funkcija isključivao građane koji se ne žele ili ne mogu identificirati sa postojećim kategorijama etničkog identiteta.“ – F. Bieber, „Reforma Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine“, *Osvrt*, 1/12, 3–4.

Važan razlog diskriminacije u Ustavu Bosne i Hercegovine treba tražiti u dominantnim ideologijama, koje su od početka rata težile teritorijalizaciji političke moći nacionalnih političkih elita, što se nastavilo i poslije rata. Ovdje se nećemo baviti maksimalističkim ciljevima nacionalnih političkih elita, jer nam to tema i obim rada ne dopuštaju. Skrenućemo pažnju na činjenicu da su ustavi na sva tri nivoa, sve do donošenja odluke Ustavnog suda o konstitutivnosti naroda, predviđali konstitutivnost samo jednog ili dva naroda. Tačnije, konstitutivni su bili oni narodi koji su na određenoj teritoriji imali politički značaj i „brojčanu“ težinu. Nije slučajno, na primjer, što su samo dva kantona u Federaciji imala poseban režim, jer su u njima Bošnjaci i Hrvati i politički i brojčano bili značajni. Isto tako, malobrojnost Bošnjaka i Hrvata u Republici Srpskoj, odnosno Srba u Federaciji uticala je na to da ovi narodi u ovim entitetima nemaju veliki politički značaj sve do 2002. godine, kada su usvojeni amandmani na ustave entiteta.

Budući da su nacionalne političke elite teritorijalizovale svoju moć, željele su da je očuvaju tako što neće dijeliti vlast sa drugim političkim elitama. Otud, u entitetima i kantonima nema principa konstitutivnosti tri naroda u ustavima koji su usvajani tokom rata ili mijenjani neposredno nakon njega.

Pošto Ostali nemaju svoje političke elite, niti predstavljaju poseban politički subjekt koji učestvuje u političkim procesima, nisu mogli teritorijalizovati političku moć, niti su se mogli nametnuti kao subjekt koji polaže pravo da ravnopravno učestvuje u formiranju i vršenju državne vlasti. To nisu bili ni konstitutivni narodi u onim političko-teritorijalnim jedinicama u kojima nisu imali stvarnu političku moć, zbog čega nisu stekli status konstitutivnih naroda.

Pojedini autori ističu da su načelno moguće tri interpretacije Ostalih: etnička, koja pod Ostalima podrazumijeva nacionalne manjine; kulturna, koja pod Ostalima podrazumijeva i različite „kulturne manjine“; politička, koja podrazumijeva jedinstvo etnički različitih pojedinaca po nekom drugom osnovu, kao što su ostvarivanje ljudskih prava, politički egalitarizam i dr.⁸

---

⁸ A. Mujkić, „'Ostali' – Četvrti konstitutivni element ili strategija demokratske transformacije?“, *Mjesto i uloga „Ostalih“ u Ustavu Bosne i Hercegovine i budućim ustavnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu* (ur. D. Abazović, A. Mujkić, F. Vehabović, E. Vajzović), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu – Centar za društvena istraživanja, Sarajevo 2010, 80.

Smatramo da, u ustavnopravnom smislu, nijedna od ovih interpretacija nije tačna. Ustavnopravnim normama je najbliža prva, pod uslovom da se u nju uključe i nacionalno neopredijeljeni pojedinci. Iz cjeline ustavnih odredaba je jasno da se Ostali shvataju kao „građani po ostatku“, kao oni koji u etničkom smislu nisu Srbi, Hrvati ili Bošnjaci, nego imaju posebnu etničku pripadnost, odbijaju ili ne mogu da se etnički izjasne, što je njihovo ustavno pravo. To znači da se Ostali ne mogu posmatrati drugačije osim sa stanovišta njihove etničke (ne)pripadnosti.

2. Domino efekat otklanjanja diskriminacije

Postoje dva pristupa rješenju problema. Jedan je minimalistički i vodi formalnom otklanjanju diskriminacije. Njega zastupa srpska politička elita, smatrajući da je dovoljno da se u Ustavu Bosne i Hercegovine izmijeni nekoliko normi. Konkretno, dovoljno bi bilo izmijeniti norme sadržane u članovima IV 1 i V, koje se odnose na sastav Doma naroda Parlamentarne skupštine i Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. Izmjene bi bile izvršene tako da se u pomenutim normama ne bi preciziralo da se u Predsjedništvo biraju po jedan Bošnjak, Srbin i Hrvat, nego da se biraju tri člana, čime bi pasivno biračko pravo bilo priznato svim građanima Bosne i Hercegovine. Kad je u pitanju Dom naroda, Ostali bi morali biti uvedeni u njegov sastav izričitom normom.

Formalnopravno, ovo rješenje otklanja diskriminaciju, jer se svima priznaje pasivno biračko pravo.⁹ Međutim, odmah nakon donošenja, presuda Evropskog suda za ljudska prava je iskorištena da se postavi niz pitanja koja nisu neposredno povezana sa otklanjanjem diskriminacije, ali se s njom mogu povezati, ako se stvari stave u širi kontekst. Naime, ako bi se prihvatio prvi prijedlog o načinu otklanjanja diskriminacije, ne bi bilo potrebe da se postavljaju pitanja o organizaciji, načinu izbora i nadležnostima pojedinih političkih institucija Bosne i Hercegovine. Ako se ovaj način otklanjanja

---

⁹ Među ostalima, i Venecijanska komisija je vidjela slabost ovog rješenja u tome što oni koji su dosad bili diskriminisani i dalje ne bi imali stvarnu mogućnost izbora u Predsjedništvo, navodeći posebno Srbe iz Federacije i Hrvate i Bošnjake iz Republike Srpske. Ovo se, naravno, odnosi i na Ostale. – Vid. Opinion on Different Proposals for the Election of the Presidency of Bosnia and Herzegovina endorsed by the Commission at its 66th plenary session (Venice, 17-18 March 2006), CDL-AD(2006)004-e, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2006\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2006)004-e).

diskriminacije ne bi prihvatio, jer je formalistički, onda se sa otklanjanjem diskriminacije povezuje čitav niz pitanja.

2.1. Kakav Dom naroda?

Evropski sud za ljudska prava je ocijenio da diskriminacija postoji i u pogledu sastava i načina izbora Doma naroda Parlamentarne skupštine, imajući u vidu da i ovdje pasivno biračko pravo ne pripada svim građanima. Sud je pošao od relevantnih normi Evropske konvencije o ljudskim pravima, ali nije zanemario ni ustavnu ulogu i nadležnosti ovog doma.

Odgovor na pitanje da li u ovom slučaju postoji diskriminacija ne zavisi samo od toga da li svi mogu biti birani u Dom naroda, već i od toga kakva je njegova ustavna uloga. Polazeći od važećih ustavnih rješenja, možemo reći da diskriminacija postoji po dva osnova, koja su nerazdvojno povezana. Prvi osnov su odredbe Evropske konvencije i njenih protokola, koje su navedene u presudi Evropskog suda, a drugi osnov je ravnopravna uloga Doma naroda u vršenju skoro svih nadležnosti Parlamentarne skupštine. Dom naroda je potpuno ravnopravan u vršenju najvažnijih funkcija: ustavotvorne, zakonodavne, budžetske i međunarodne.

Nadležnosti Doma naroda su značajne zato što od njih zavisi kakvi će biti njegov sastav i način izbora, a od toga zavisi da li postoji diskriminacija. Ako bi se Dom naroda bavio samo zaštitom vitalnih nacionalnih interesa, bilo bi logično da se u njegovom sastavu nalaze samo Srbi, Hrvati i Bošnjaci, tako da ne bi bilo osnova za tvrdnju da su Ostali diskriminirani time što nemaju svoje delegate u ovom domu. Naravno, u ovom slučaju bi trebalo voditi računa o tome da u Dom naroda mogu biti birani pripadnici konstitutivnih naroda sa teritorije cijele Bosne i Hercegovine, što sada nije slučaj i što se takođe mora smatrati diskriminacijom.

Drugačije je ako prihvatimo ideju da Dom naroda treba da ostane ravnopravan sa Predstavničkim domom.¹⁰ U tom slučaju, on se ne bi bavio samo pitanjima od vitalnog nacionalnog interesa nego svim (ili velikom većinom) pitanjima iz nadležnosti Parlamentarne skupštine. Pošto su ta

---

¹⁰ O mogućem ustavnopravnom položaju Doma naroda, vid. više u: G. Marković, *Bosanskohercegovački federalizam*, Službeni glasnik – University Press, Beograd – Sarajevo 2012, 425–430.

pitanja od značaja za sve građane a ne samo za konstitutivne narode, ne bi bilo opravdano da se u njegovom sastavu nalaze samo Hrvati, Srbi i Bošnjaci. Stoga, izbor Ostalih u Dom naroda neophodan je ne samo zato da bi se otklonila eksplicitna diskriminacija, već i zato da ova kategorija građana učestvuje u donošenju odluka koje su značajne za sve. Jer, Dom naroda ne treba da služi samo za zaštitu vitalnih nacionalnih interesa već i da bude predstavništvo entiteta kao federalnih jedinica. Ako bi to bio slučaj, u njega bi trebalo da budu birani predstavnici svih građana iz federalnih jedinica. Smatramo da je ovo rješenje opravdano jer je Bosna i Hercegovina federalno uređena država. Samim tim, u strukturi njenog parlamenta mora se nalaziti dom koji predstavlja federalne jedinice. Dom naroda, u stvari, treba da vrši dvostruku funkciju, da bude predstavništvo federalnih jedinica i konstitutivnih naroda. To je razlog zbog kojeg u njemu treba da budu predstavljeni i Ostali, dobijajući u njemu svoj klub delegata.

Dom naroda bi donosio odluke na dva načina, zavisno od prirode pitanja o kojima odlučuje. Uobičajeno, kada se ne radi o zaštiti vitalnih nacionalnih interesa, odluke bi bile donošene uz ravnopravno učešće delegata iz reda Ostalih. O pitanjima od vitalnog nacionalnog interesa Ostali ne bi odlučivali. Ovo ne bi značilo da su oni drugorazredni delegati, sa manje prava od delegata konstitutivnih naroda, jer se ne mogu smatrati obespravljenim ako ne odlučuju o pitanjima o kojima po prirodi stvari ne mogu odlučivati. Imajući u vidu funkciju Doma naroda da bude predstavništvo i federalnih jedinica, ne bismo se mogli složiti sa mišljenjem da bi delegati Ostalih bili samo puki posmatrači političkih procesa, kako se sada tvrdi za delegate Ostalih u entitetskim zakonodavnim tijelima.¹¹ Naime, Dom naroda uobičajeno ne bi donosio odluke konsenzusom nacionalnih političkih elita, niti bi odlučivao koristeći mehanizam zaštite vitalnih nacionalnih interesa, nego bi to činio samo onda kad se postavi pitanje ugroženosti vitalnog nacionalnog interesa. U koliko slučajeva i o kojim pitanjima bi Dom naroda odlučio koristeći ovaj mehanizam, nemoguće je unaprijed predvidjeti.

Treba naglasiti još jednu činjenicu. Ostali nisu nosilac suvereniteta u Bosni i Hercegovini.¹² Iako se spominju u posljednoj alineji preambule

---

¹¹ E. Hodžić, N. Stojanović, 4.

¹² O ustavnopravnom položaju Ostalih, vid. G. Marković, „Ustavnopravni položaj 'Ostalih' u Bosni i Hercegovini“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, 1/2011, 20–44.

Ustava Bosne i Hercegovine, doduše u zagradi, pored Bošnjaka, Srba i Hrvata, kao donosioci Ustava, oni to u stvarnosti nisu. Naime, iz strukture političkih institucija Bosne i Hercegovine ne slijedi da Ostali učestvuju u vršenju suverene vlasti, iako bi se iz preambule moglo zaključiti suprotno. Oni su u preambuli navedeni uzgred, kao dio stanovništva koji načelno nije lišen političkih prava i koji na neki način učestvuje u formiranju i vršenju državne vlasti. Suštinsko je, međutim, da Ostali u tome ne učestvuju kao društvena grupa (jer kao takvi i ne postoje), već kao pojedinci, kao apstraktni građani. Dakle, suverena vlast pripada i njima, ali ne kao Ostalima. Da je to tako, vidi se iz strukture Parlamentarne skupštine. Ostalima pripada aktivno i pasivno biračko pravo na izborima za Predstavnički dom, ali to pravo nemaju kao pripadnici društvene grupe već kao pojedinci, nezavisno od svoje eventualne etničke pripadnosti. S druge strane, oni nemaju svoje predstavnike u Domu naroda, što znači da kao takvi ne mogu učestvovati u vršenju ustavotvorne vlasti.

Otklanjanje diskriminacije, na način da Ostali dobiju svoj klub delegata u Domu naroda, značilo bi da oni učestvuju u vršenju državne vlasti, i to najviše, ustavotvorne, ne više samo kao građani već i kao Ostali, čime bi i oni postali nosilac suvereniteta.

2.2. Diskriminacija i institucija šefa države

Jedno od najkрупnijih pitanja jeste pitanje legitimnosti izbora hrvatskog člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine. U teoriji nije riješeno pitanje koga predstavljaju članovi Predsjedništva. Od odgovora na to pitanje zavisi odgovor na drugo pitanje: da li je legitiman član Predsjedništva iz jednog naroda ako su ga većinom birali pripadnici drugog naroda? A od odgovora na to pitanje zavisi da li postoji potreba da se nešto mijenja u načinu izbora Predsjedništva. Ova pitanja se postavljaju u vezi sa izvršavanjem presude Evropskog suda za ljudska prava, jer od prirode predstavljanja zavisi kako Predsjedništvo treba da bude birano i ko treba da ga čini. Ako polazimo od načina izbora članova Predsjedništva, možemo zaključiti da oni predstavljaju građane, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, jer su ih građani i birali. Ali, ako polazimo od načina odlučivanja Predsjedništva, pogotovo od prava veta njegovih članova, dolazimo do zaključka da oni predstavljaju svoje konstitutivne narode. Jer, ako o spornoj odluci, na koju član Predsjedništva uloži veto, konačno treba da odluči

Narodna skupština Republike Srpske (koja ima srpsku većinu), odnosno klub delegata bošnjačkog ili hrvatskog naroda u Domu naroda Parlamenta Federacije (zavisno od toga da li je veto uložio bošnjački ili hrvatski član Predsjedništva), jasno je da članovi Predsjedništva predstavljaju svoje konstitutivne narode. Na koncu, činjenica da je ustavotvorac propisao da će u Predsjedništvu biti tri člana, i to pripadnici po jednog konstitutivnog naroda, pokazuje njegovu namjeru da to budu legitimni predstavnici tih naroda, koji će ih predstavljati u Predsjedništvu.

Budući da je Predsjedništvo šef države i da ima značajna ovlašćenja u vršenju izvršne vlasti, ne bi bilo opravdano da bude smatrano predstavništvom konstitutivnih naroda i da se u njegovom sastavu nalaze samo članovi – pripadnici konstitutivnih naroda. Diskriminacija u pogledu sastava Predsjedništva je, dakle, dvostruko neosnovana: 1) polazeći od odredaba Evropske konvencije o ljudskim pravima i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji svim građanima jamče jednaka politička prava; 2) zbog činjenice da Predsjedništvo, kao kolektivni šef države, treba da predstavlja sve građane a ne samo konstitutivne narode.

Jedno od ključnih pitanja je da li Predsjedništvo treba da bude birano neposredno ili posredno. Ovo pitanje je dvostruko značajno: njime treba da se riješi problem diskriminacije u Ustavu, ali i da se riješi tzv. hrvatsko pitanje, jer hrvatska politička elita insistira na nelegitimnosti sadašnjeg člana Predsjedništva, plašeći se da bi ovakav način izbora članova Predsjedništva i u budućnosti mogao stvoriti isti problem. Ovdje vidimo kako djeluje domino efekat: otklanjanje diskriminacije otvara druga pitanja. Naravno, nije riječ samo o načinu izbora. Sa pitanjem načina izbora povezano je pitanje organizacije ove institucije (bilo je mišljenja da Predsjedništvo treba da ima četiri člana, a u akademskoj zajednici i nevladinom sektoru je predlagano da treba uspostaviti kvazi-Predsjedništvo – jednog predsjednika i tri potpredsjednika, koji se rotiraju na funkciji predsjednika). Sljedeće pitanje je nadležnost Predsjedništva. Ono takođe proističe iz načina izbora. Posredno birano Predsjedništvo mora imati uže nadležnosti od neposredno biranog, jer je drugačiji izvor njegovog legitimiteta.

Naprijed navedeni minimalistički pristup ne odgovara Ostalima i Hrvatima, ali ni drugim konstitutivnim narodima koji su malobrojni u entitetima u kojima žive (Srbi u Federaciji i Bošnjaci u Republici Srpskoj). Građani iz reda Ostalih bi imali pravo da se kandiduju, ali bi imali male šanse

da budu izabrani. Hrvati, bi, pak, mogli da se kandiduju, imali bi realnu mogućnost da budu izabrani, ali bi bilo sasvim moguće i da u Federaciji u Predsjedništvo budu izabrana dva Bošnjaka ili jedan Bošnjak i jedan kandidat iz reda Ostalih. Vidimo, dakle, da minimalistički pristup, iako na prvi pogled izgleda najjednostavniji, ne mora nužno voditi rješenju problema i da je bremenit problemom (ne)mogućnosti izbora legitimnog hrvatskog člana Predsjedništva.¹³

U raspravama o načinu otklanjanja diskriminacije došlo se i do sasvim originalne, ali neprihvatljive, ideje o asimetričnom Predsjedništvu: da član iz Republike Srpske bude biran neposredno, a članovi iz Federacije posredno. Ovaj prijedlog je još jedan dokaz domino efekta, budući da se krenulo od otklanjanja diskriminacije a došlo do „hrvatskog pitanja“, jer je ideja asimetričnog Predsjedništva iznesena prvenstveno s ciljem zadovoljavanja hrvatske političke elite, čime bi istovremeno bio riješen i problem diskriminacije. Međutim, ideja asimetričnog Predsjedništva je sasvim nelogična, budući da nije moguće da tri člana istog organa budu birana na različite organe a da imaju isti položaj. Kako je u pitanju kolegijalni organ, čiji članovi nemaju različita ovlaštenja, pri čemu je i predsjedavajući samo *primus inter pares*, nije logično i opravdano da imaju različit legitimitet, što bi nužno bio slučaj ako bi bili birani na različite načine.

Formalnoppravno posmatrano, važno je da je diskriminacija otklonjena u ustavnoj normi. Problem se, međutim, može posmatrati i sa suštinske strane. Ako u Ustavu Bosne i Hercegovine bude izvršena izmjena ustavne norme, tako da ona glasi kako se u Predsjedništvo biraju tri člana, jedan iz Republike Srpske a dva iz Federacije, diskriminacija je formalno otklonjena, ali to ne znači da će Ostali imati stvarnu mogućnost da budu birani. Isto važi i za Srbe iz Federacije odnosno Bošnjake i Hrvate iz Republike Srpske. Vjerovatnije je da će sve ostati na ustavnoj normi. Oni sada uopšte ne mogu da budu birani. U slučaju promjene Ustava, moći će da budu birani, ali neće biti birani.

Zato su neki prijedlozi akademske zajednice i nevladinog sektora bili usmjereni na potpunu rekonstrukciju institucije šefa države, kako bi ove

---

¹³ O ovome pišu i: E. Hodžić, N. Stojanović, *Novi-stari ustavni inženjering? Izazovi i implikacije presude Evropskog suda za ljudska prava predmetu Sejdić i Finci protiv BiH*, Analitika, Sarajevo 2011, 86–87.

kategorije građana dobile stvarnu mogućnost da učestvuju u vršenju njenih nadležnosti.¹⁴ Da bi to bilo moguće, potrebno je da Ostalima bude zagarantovano jedno mjesto, ali i da mogu biti birani pripadnici konstitutivnih naroda, bez obzira na mjesto prebivališta. To podrazumijeva promjenu prirode ove institucije.¹⁵ To više ne bi bio kolegijalni već kvazikolegijalni organ. Činili bi ga predsjednik i tri potpredsjednika, koji bi bili birani u Parlamentarnoj skupštini. Bili bi birani na četiri godine, a svake godine bi jedan od njih vršio funkciju predsjednika. Razumije se da ovakav način izbora i organizacija institucije šefa države podrazumijevaju drugačije, bitno manje, nadležnosti nego što ih ima Predsjedništvo.

Ovo rješenje nije prihvatljivo za nacionalne političke elite iz sasvim jednostavnog razloga – ono uvodi u instituciju šefa države „četrty element“, Ostale, koji nemaju političku relevantnost ni približnu onoj koju imaju konstitutivni narodi. Političke elite zato nisu ni razmatrale ozbiljno ove prijedloge.

Neki autori upozoravaju na to da institucija šefa države nije replika društva nego personifikacija države.¹⁶ Ako bi se prihvatio taj argument, nametao bi se zaključak o inokosnom šefu države, odnosno o predsjedniku Bosne i Hercegovine. Taj prijedlog je praćen sa dvije neotklonjive teškoće koje se tiču načina izbora i ovlaštenja tog predsjednika. Njegov neposredan izbor bi morao biti praćen većim nadležnostima, o čemu se političke elite ne mogu saglasiti iz dva razloga: 1) svaka nacionalna politička elita bi opravdano strahovala da njen kandidat ne bude izabran zahvaljujući savezništvu druge dvije nacionalne političke elite ili prosto zbog malobrojnosti biračkog tijela te nacije; 2) za nacionalne političke elite čiji kandidati ne bi bili izabrani ne bi bilo prihvatljivo da odluke od značaja za državu donosi kandidat koga je predložila samo jedna nacionalna politička elita, ili čak jedna nacionalna stranka.

---

¹⁴ Vid.: „Nove ideje, bolji Ustav“, Udruženje mladih pravnika u BiH, http://www.civilnodrustvo.ba/files/docs/Zavrsni_dokument_radne_grupe_Udruzenja_mladih_pravnika_u_BiH.pdf; Amandmani Ekspertne grupe Foruma građana Tuzle, <http://forumtz.com/publikacijeDokumenti.htm>.

¹⁵ O ovome više u: G. Marković, 2012, 419–424.

¹⁶ S. Nedimović, „O čemu bi sve trebalo razmišljati pri reformisanju Predsjedništva BiH: predstavljanje identiteta u svjetlu savremene demokratske teorije i prakse“, *Osvrt*, 2/2012, 9.

Posredno biran predsjednik bi bio prihvatljiviji sa stanovišta načina izbora, jer bi u Parlamentarnoj skupštini morao biti postignut kompromis o ličnosti šefa države. Ostale bi sporne nadležnosti, jer, makar i manje od onih koje ima današnje Predsjedništvo, one bi izazivale podozrenje kod nacionalnih političkih elita čiji kandidat nije izabran.

Ne treba posebno naglašavati da bi ovo rješenje vodilo formalnom otklanjanju diskriminacije, jer bi mogao biti izabran bilo koji kandidat, nezavisno od nacionalne pripadnosti. U praksi, malo je vjerovatno da bi bio izabran kandidat iz reda Ostalih ili kandidat iz reda konstitutivnih naroda koji živi u entitetu u kome je njegov narod manje zastupljen.

Zato, čini nam se da je prihvatljivo rješenje koje bi vodilo ne samo formalnom nego i stvarnom otklanjanju diskriminacije, a to je da institucija šefa države bude preuređena tako da je čine jedan predsjednik i tri potpredsjednika, iz reda tri konstitutivna naroda i Ostalih, koji bi se rotirali svake godine na mjestu predsjednika. Ovo nužno podrazumijeva njihov posredan izbor, u domovima Parlamentarne skupštine, kako bi se obezbijedila ravnopravnost i legitimnost. Ovakvo rješenje podrazumijeva bitno manje nadležnosti od onih koje sada ima Predsjedništvo.

Može se postaviti pitanje da li je ovo rješenje opravdano, budući da Ostali, koji nisu jedan od društvenih segmenata, imaju ravnopravno mjesto sa konstitutivnim narodima, jer će jedan od potpredsjednika, koji je iz reda Ostalih, godinu dana vršiti funkciju predsjednika. Da li njihova brojnost i politički značaj opravdavaju ovakvo rješenje? Nacionalne političke elite daju negativan odgovor na ovo pitanje. One ga zasnivaju na činjenici da Ostali nemaju političku snagu potrebnu da se nametnu kao relevantan politički činilac u procesu političkog odlučivanja. Oni nemaju svoje političke organizacije i definisane političke programe. Drugim riječima, oni nisu politički subjekt.

Ovakav odgovor polazi od realpolitike. Suštinski, međutim, na gore postavljeno pitanje moramo dati potvrđan odgovor. Prije svega, šef države nema u svojoj nadležnosti zaštitu vitalnih nacionalnih interesa. On predstavlja državu i vrši dio nadležnosti izvršne vlasti. Stoga, nije opravdano da u ovu instituciju mogu biti birani samo pripadnici konstitutivnih naroda. S druge strane, pošto je društvo segmentirano, a politička uloga društvenih

segmenata (konstitutivnih naroda) još uvijek dominantna, ne može se izbjeći njihova predstavljenost u instituciji šefa države, zbog čega on ne može biti inokosni organ. Radi se, dakle, o dva ambivalentna cilja, čije postizanje je moguće samo kompromisnim karakterom ove institucije, koji se ogleda u njenoj kvazikolegijalnosti.

Ovim rješenjem se suštinski, a ne samo formalno, prevladava diskriminacija, jer Ostali ne samo da imaju pravo i mogućnost da budu birani, nego im se garantuje da će biti izabrani. Ukoliko bi institucija šefa države izgubila značajan dio sadašnjih nadležnosti, ne bi bilo nikakvog razloga da ne bude organizovana ovako kako predlažemo, pogotovo što tad niko ne bi mogao prigovoriti da je predstavniku Ostalih, koji čine vrlo mali procenat stanovništva, data velika politička moć.

ZAKLJUČAK

Problem diskriminacije u Ustavu Bosne i Hercegovine nije moguće riješiti tako što bi se isključivo tražile formule koje bi zadovoljile nacionalne političke elite. Takva rješenja bi imala jednu prednost – bila bi ostvariva, ali nije sigurno da bi bila najbolja, pa čak ni jedino realna. Očigledno je da otklanjanje diskriminacije, čak i kad se posmatra minimalistički, kako to čini srpska politička elita, otvara niz pitanja koja se tiču organizacije, načina izbora, načina odlučivanja i nadležnosti političkih institucija, u prvom redu Parlamentarne skupštine i Predsjedništva. Stoga, nerealno je zalagati se za ustavne promjene koje bi „samo“ otklonile diskriminaciju iz Ustava, jer takve ustavne promjene nisu moguće. One nužno moraju odgovoriti i na niz drugih pitanja, koja po svojoj prirodi ne proističu iz problema diskriminacije, ali je očigledno da su sa njim neposredno povezana. To je osnovni razlog zbog kojeg je diskriminaciju teško ukloniti iz Ustava i zbog kojeg se to nije ni pokušalo prije donošenja presude Evropskog suda za ljudska prava, iako je njeno postojanje bilo očigledno.

Ustavni sistem Bosne i Hercegovine proističe iz prirode njenog društva i odnosa političkih snaga u zemlji, pa se ustavne reforme moraju kretati u tim okvirima. Dokle god Bosna i Hercegovina ima podijeljeno društvo, zasnovano na dominaciji etničkog principa i na jednodimenzionalnom čovjeku, koji je prvenstveno i skoro isključivo pripadnik nacije, a tek potom ostalih društvenih grupa ili apstraktni građanin, ustavna reforma neće moći bitno prekoračiti postojeći ustavni model. U

suprotnom, bila bi to „ustavna revolucija“, za koju u ovom trenutku nedostaje politički konsenzus, a nema nikoga ko bi je mogao napraviti uprkos odsustvu političkog konsenzusa. Stoga, ustavna reforma koja bi vodila otklanjanju diskriminacije mora imati karakter kompromisnog rješenja. Ona ne može voditi radikalnim ustavnim promjenama, ali ne može postojeće institucije ostaviti nepromijenjenim. Društveno-politički činioци u svakom slučaju odlučujuće opredjeljuju ustavnopravna rješenja.

U radu smo analizirali moguće pravce ustavne reforme kojom bi se otklonila diskriminacija i dali svoje mišljenje o tome koje rješenje bi bilo najprihvatljivije. Iako se rješenja koja su u proteklih nekoliko godina predložili različiti subjekti bitno razlikuju, sva bi vodila otklanjanju diskriminacije, stvarnom ili samo formalnom. Presuda Evropskog suda za ljudska prava bi bila izvršena prihvatanjem bilo kog rješenja, ali posljedice tih prijedloga na funkcionisanje političkih institucija i stvarni politički položaj onih koji su sada diskriminirani ne bi bili identični.

LITERATURA

Bibliografske reference

Bieber, Florian, „Reforma Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine“, *Osvrt*, 1/12;

Hodžić, Edin, Stojanović, Nenad, „Kako reformirati Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH? Izazovi izvršenja presude u predmetu Sejdić i Finci protiv BiH“, *Analitički sažetak*, 2/2011;

Hodžić, Edin, Stojanović, Nenad, *Novi-stari ustavni inženjering? Izazovi i implikacije presude Evropskog suda za ljudska prava predmetu Sejdić i Finci protiv BiH*, Analitika, Sarajevo 2011;

Kasapović, Mirjana *Bosna i Hercegovina: Podijeljeno društvo i nestabilna država*, <http://www.scribd.com/doc/11288740/FELJTON-Mirjana-Kasapovic-BiH-Podijeljeno-Drustvo-i-Nestabilna-Drzava>;

Kasapović, Mirjana, „Bosna i Hercegovina: deset godina nakon Dayton“, *Status*, 9/2006;

Marković, Goran, „Ustavnopravni položaj 'Ostalih' u Bosni i Hercegovini“, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, 1/2011;

Marković, Goran, *Bosanskohercegovački federalizam*, Službeni glasnik – University Press, Beograd – Sarajevo 2012;

Mujkić, Asim, „'Ostali' – Četvrti konstitutivni element ili strategija demokratske transformacije?“, *Mjesto i uloga „Ostalih“ u Ustavu Bosne i Hercegovine i budućim ustavnim rješenjima za Bosnu i Hercegovinu* (ur. D. Abazović, A. Mujkić, F. Vehabović, E. Vajzović), Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu – Centar za društvena istraživanja, Sarajevo 2010;

Nedimović, Svjetlana, „O čemu bi sve trebalo razmišljati pri reformisanju Predsjedništva BiH: predstavljanje identiteta u svjetlu savremene demokratske teorije i prakse“, *Osvrt*, 2/2012.

Pravni propisi i dokumenti

„Nove ideje, bolji Ustav“, Udruženje mladih pravnika u BiH, http://www.civilnodrustvo.ba/files/docs/Zavrzni_dokument_radne_grupe_Udruzenja_mladih_pravnika_u_BiH.pdf;

Amandmani Ekspertne grupe Foruma građana Tuzle, <http://forumtz.com/publikacije/Dokumenti.htm>;

Opinion on Different Proposals for the Election of the Presidency of Bosnia and Herzegovina endorsed by the Commission at its 66th plenary session (Venice, 17-18 March 2006), CDL-AD(2006)004-e, [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2006\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2006)004-e);

Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina, Ap. br. 27996/06 i 34836/06, od 22. decembra 2009. godine, [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"fulltext":\["finci"\],"languageisocode":\["ENG"\],"documentcollectionid2":\["JUDGMENTS"\],"itemid":\["001-96491"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{);

Ustav Bosne i Hercegovine;

Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 12/03, 76/05 i 93/08.